

OD EGO K EKO – METAFORA PRE GLOBÁLNU METANOIU

SLAVOMÍR GÁLIK, Katedra filozofie FF TU, Tmava

P. Ricoeur vo svojej štúdií z roku 1961 *Univerzálna civilizácia a národné kultúry* konštatuje, že ľudstvo sa vyvíja smerom k jednej planetárnej globálnej civilizácii. Túto planetárnu civilizáciu Ricoeur chápe ako pokrok na poli vedy, techniky, ekonomiky a politiky, ktorý sa rozširuje po celej Zemi bez ohľadu na kultúrne, náboženské a etnické rozdiely. Podstata tohto civilizačného pokroku podľa neho spočíva v rozvoji univerzálneho abstraktného rozumu. Univerzálny abstraktný rozum sa osobitne prejavuje pri rozvoji vedy. Veda je gréckeho pôvodu a cez Galileiho, Descarta a Newtona sa stáva európskou. Vzorom univerzálneho chápania vedy je už B. Pascal, ktorý hovoril o nutnosti vyvodzovania rovnakých záverov z dôkazu geometrickej povahy. Takáto veda má potom schopnosť na určitej úrovni zjednocovať ľudstvo. Technika vzniká na základe aplikácie vedy. Ľudstvo sa potom rozvíja ako umelá bytosť a svoje vzťahy s prírodou utvára pomocou nástrojov. Technika nemá žiadnu vlasť a každý vynález patrí celému ľudstvu. Technické revolúcie sa sčítavajú a vytvárajú podľa Ricoeura jedinú svetovú techniku. Čo sa týka racionálnej politiky, tak Ricoeur upozorňuje, že akonáhle krajina dosiahne istú úroveň blahobytu, vzdelania a kultúry, mení sa z autokratickej podoby na demokratickú. Racionálna politika sa vyznačuje zavádzaním práva a racionalizáciou moci, rozptylom moci do administratívy. S globálnym presadzovaním racionálnej politiky súvisí aj presadzovanie racionálnej ekonomiky. Podľa Ricoeura aj v nej platia univerzálne pravidlá, ako napríklad odhady konjunktúry, techniky regulácie trhu, plánované riadenie a podobne. S postupom racionálnej ekonomiky sa stále viac uplatňuje univerzálny životný štýl, presadzovanie konzumnej kultúry. Vo všetkých štyroch civilizačných faktoroch platia zákonitosti akumulácie, zdokonaľovania a sčítavania, ktoré vytvárajú celkom jednoznačne kvantifikovateľný pokrok. Pozitívnym javom tohto pokroku je podľa Ricoeura to, že od druhej polovice 20. storočia sú elementárny blahobyt a určité hodnoty dôstojnosti a samostatnosti človeka prístupné aj masám. Ricoeur si však všimá aj negatívne javy tohto vývoja, ktorými sú nenápadné deštrukcie pôvodných kultúr. Civilizačná unifikácia pôsobí rozkladne na to, čo tvorí podľa neho tvorivé, eticko-mýtické jadro kultúry a náboženstva. Stretnutie s inými kultúrami je pre európsku kultúru spolu s kresťanským náboženstvom ťažká skúška, lebo v okamihu, keď zisťujeme, že sme len kultúrami medzi inými kultúrami, prichádza

koniec kultúrneho, a v našom prípade európskeho a kresťanského, monopolu ([9], 148 – 155). To isté platí aj pre iné kultúry a náboženstvá. Medzi rôznymi kultúrami a náboženstvami v stále intenzívnejšom stretaní zákonite prichádza ku konfliktom, ktoré sa pravdepodobne nedajú riešiť z hľadiska abstraktného rozumu, ktorý svetovú civilizáciu vyprodukoval.

V čase, keď P. Ricoeur písal svoju prácu (1961), civilizačný vývoj ešte asi nenarážal tak intenzívne na súčasné globálne problémy, a preto ho chápal pomerne optimisticky a to negatívne videl hlavne v ohrození pôvodných kultúr. V súčasnosti však jasnejšie vnímame problémy, ktoré vyprodukovala aj samotná civilizácia. Spočiatku možno ešte latentné civilizačné problémy sa postupnou globalizáciou znásobili, t. j. globalizovali, a v súčasnosti sa už tento vývoj dostáva do kritického štádia. Isté hranice už nemožno prekročiť, ak nechceme bezprostredne ohroziť celé ľudstvo. Také hranice môžeme napríklad vidieť v pokračujúcej devastácii životného prostredia. Ale nie je to len životné prostredie. Súčasná globálna civilizácia sa prejavuje veľmi deštruktívne zhruba v týchto oblastiach:

1. **politická** – v tejto oblasti za najväčší problém považujeme otázku vojny a mieru v strete rôznych civilizácií, kultúr, náboženstiev, rás a etnik. Veľkým nebezpečenstvom, a to viac ako inokedy, je tu použitie zbraní hromadného ničenia teroristami;

2. **ekonomicko-sociálna** – v tejto oblasti je najvýraznejší energetický problém. Fosílna palivá sú vyčerpateľné, jadrová energia je riziková. Ľudstvo bude stále viac a viac konfrontované s nedostatkom energií. V tejto oblasti je však takisto veľmi závažné zvyšovanie počtu obyvateľov, zadlžovanie krajín tretieho sveta a zväčšovanie rozdielu medzi bohatými a chudobnými ľuďmi (prípadne aj krajinami) a osobitne hlad v tzv. krajinách tretieho sveta. **N. Chomsky**, kritik súčasnej americkej politiky, to komentuje nasledovne: „Bez ohľadu na to, aké sny majú ľudia o pokroku a budovaní lepšieho sveta, ekonomická globalizácia zrejme nutne vyvoláva ďalšie prehlbovanie priepasti medzi bohatými a chudobnými na prosperujúcom Západe a ešte väčšiu priepasť medzi bohatými a chudobnými krajinami sveta ako celku.“ ([3], 38) K tomu ešte ďalej dodáva: „V roku 1996 Rozvojový program Spojených národov oznámil, že aktíva 358 bilionárov sveta prevýšili spoločný príjem 45% svetovej populácie.“ ([3], 51);

3. **ekologická** – v tejto oblasti považujeme za veľký problém narušenia rovnováhy v prírode, ktorú spôsobil človek svojimi neuváženými zásahmi do prírody. Táto oblasť naráža na svoje limity už aj v súčasnosti. **R. Kolářský** napríklad konferenciu v Riu o životnom prostredí hodnotí ako zlomový pre ľudstvo: V roku 1992 na konferencii v Rio de Janero sa konštatovalo, že „ľudstvo sa ocitlo v rozhodujúcom okamihu svojich dejín“ ([7], 929). V súčasnosti je to posun ďalších 12 rokov, ale celkom zodpovedne môžeme skonštatovať, že situácia sa v tomto smere vôbec nezlepšuje;

4. **kultúrna** – v tejto oblasti je problémom spomínaná Ricoeurova deštrukcia pôvodných kultúr, ktorá je ako keby neviditeľná, „nepodstatná“, ale ktorá môže spôsobiť škody na „duši“ národa, na „vykorenení“ národa. Neblahé morálne následky sa môžu pociťovať hlavne v nasledujúcich generáciách.

Samozrejme, že tieto globálne problémy nemožno vidieť izolovane, ale vo vzájomnej prepojenosti. Globálne problémy teda postihujú skoro všetky oblasti života. Otázka potom je, aké sú **príčiny** a možné **riešenia** spomínaných globálnych problémov?

Podľa mňa, ale aj iných filozofov (napríklad E. Fromm, A. Naess, E. Kohák, H. Skolimowski) hlavná príčina globálnych problémov je v samotnom človeku, konkrétne v posilňovaní pozície **ega**. Ego človeka chápem v negatívnom slova zmysle ako podvedomé a inštinktívne koncentrovanie sa na seba samého. Ego odlišujem od lásky k sebe, ktorá je pozitívna, lebo je vedomá a implikuje lásku aj k druhému. Kto dokáže milovať seba samého, tak ten dokáže milovať aj druhých. Egoizmus je však nutkavý a podvedomý a v pozadí je strach zo sebastraty. Egoizmus uzaviera človeka do seba samého, a tým vytvára akúsi „hradbu“, ktorou sa obklopujeme a ktorá nám sťažuje kontakt so sebou, spoločnosťou a prírodou. Tým vzniká ruptúra medzi ľuďmi samotnými a ľuďmi a prírodou. V takomto **dualistickom myslení** je potom ego na prvom mieste a tí druhí aj s prírodou až na druhom. Nie náhodou aj **E. Kohák** ako príčinu súčasných globálnych problémov nazval **odcudzenie**. Kohák chápe odcudzenie ako vykorenenie, vzdialenie sa od vlastných základov a vytváranie ilúzie vlastnej sebestačnosti. Podľa Koháka zlo a zlá vôľa je výrazom zúfalstva, ktoré vzniká z oslabenia sebadôvery, zo straty súladu so svetom. Naopak šírenie dobra vzniká vtedy, keď sa cítíme istí, t. j. v súlade so sebou a okolím. V takomto stave bytia vieme aj odpúšťať. Odpúšťanie je ťažšie, keď človek sa musí stále akosi potvrdzovať a toto sebatvrdzovanie vyžaduje aj od iných ([6], 938). Odcudzenie je však dôsledok nezriadeného rozpinania ega človeka, ktoré v súčasných globálnych problémoch je už kritické.

Pokúsím sa teraz o historickú analýzu tohto stavu človeka. Veľa filozofov sa zhoduje v tom názore, že príčina takéhoto hlbokého odcudzenia človeka spočíva v istých zmenách v novoveku. Tie zmeny by sa dali charakterizovať ako nástup radikálneho **subjekt-objektového myslenia**. Podľa **P. Flossa** ešte v renesancii prevládala predstava o človeku ako o mikrokozme a prírode ako makrokozme ([2], 948). Človek bol teda mimoriadnym súcnom, v ktorom bola príroda analogicky a koncentrovane prítomná. Človek a príroda však boli stále Božím stvorením, z čoho pramenila pozitívna hodnota. V 17. storočí sa však v mene väčšej exaktnosti a moci nad prírodou z človeka stal len subjekt a z prírody len objekt. Protagonisti tohto myslenia sú **R. Descartes** a **F. Bacon**. Descartes formuloval strohý dualizmus: vec mysliacu (*res cogitans*) a vec rozpriestranú (*res extensa*). To implikuje, že s objektom sa môže manipulovať a sám Descartes mal predstavu človeka ako pána a majiteľa prírody. F. Bacon išiel ešte ďalej, keď hovoril, že poznanie je moc a podľa inkvizičného vzoru, že „prírodu treba na jej cestách uštváť psami, urobiť z nej otrokyňu, má sa stať povolnou, mala by byť pod tlakom a cieľom vedca by malo byť naťahovať prírodu na škrepec, až kým nevydá svoje tajomstvá“ ([5], 115). Myslím si, že tieto myšlienky subjekt-objektového dualizmu a chápania poznania ako moci stáli v začiatkoch novej paradigmy. K nim sa ešte cez myšlienky reformácie a osvietenstva pridali myšlienky plne slobodného a autonómneho jedinca. Človek – subjekt sa tak dokonale uvoľnil zo všetkých väzieb, spoločenských aj prírodných. Ďalšie zmeny, hlavne ekonomické, vychádzali z tejto myšlienkového základne. Napríklad rodáci sa kapitalizmus vychádzal z troch pilierov: súkromného vlastníctva, voľného trhu a motivácie ziskom. Chcel by som upozorniť, že všetko ide o posilňovanie toho, čo **E. Fromm** nazýva *mat*. Fromm v tomto prípade ešte rozlišuje **existenciálne mat**, ktoré je v súlade aj s *byť*, a **charakterologické mat**, ktoré je už odcudzujúce ([4], 69 – 70). Ak nebudú isté normy a etika, ktorá zabráni expanzii *mat*, tak to bude *mat* za následok deštruktívny vývoj. Človeku je totiž prirodzený egoizmus

a ten za priaznivých podmienok sa dokáže neuveriteľným spôsobom rozpináť. V súčasnosti, hlavne cez médiá, napríklad zaznamenávame propagandu šťastného života, ktorý sa má zakladať len na zvyšujúcej sa spotrebe. Omyl je však evidentný. Ide totiž o rozpinanie ega, ktoré blúdi a stále viac sa odcudzuje. Tento trend nás preto nemôže urobiť šťastnými a nevyrieši to ani súčasné globálne problémy.

Riešenie globálnych problémov je takisto ako ich príčina v človeku. Ak je príčinou ego a hlavne jeho neúmerne expandovanie, tak je potrebné toto ego zmenšiť alebo úplne eliminovať. Ego človeka, ktoré vyrastá a je potvrdzované podvedomím, je to, čo by sme podľa rozdelenia hemisfér mohli nazvať **pravou podvedomou stranou človeka**. **Racionalita** zasa naopak je produktom vedomej časti človeka, povedzme, že jeho **ľavej strany**. Z toho vyplýva, že potlačenie alebo eliminácia ega sa môže zrealizovať len prácou na pravej, podvedomej časti človeka. Ak by sme teda dokázali „presvietiť“, vedomím pravú, podvedomé zložku človeka, tak by sme mohli vyriešiť aj problém ega ako základný problém človeka. Teoreticky predpokladám, že sústavou reflexiou a analýzou je možné odstrániť podvedomé komplexy, ktoré budujú ego. O tom ma presvedča hlavne mystika, ktorá ukazuje, že ego nie je žiadna metafyzická substancia, ale je to dočasný výtvar v procese ontogenézy, ktorý je možno na začiatku nevyhnutný, ale neskôr bráni v duchovnom vývoji človeka. Mystika, hlavne v tzv. mystickej ceste, má tento aspekt dobre zmapovaný. Vie to dobre, hlavne keď hovorí o fáze očisťovania a tzv. mystickej smrti, v ktorej sa transcenduje „ego“ človeka. Táto možno bolestivá príprava je podmienkou osvietenia a zjednotenia, t. j. dosiahnutia vyššieho stavu bytia až zjednotenia s Bohom (Absolútnom, Ja a pod.).¹

Prekonaním ega človeka by bolo možné dosiahnuť **seberealizáciu**, skrze ktorú by sme si uvedomili jednotu ako s ľuďmi, tak aj s prírodou, prípadne Absolútnom. Pojem seberealizácie preberám od filozofa a ekosofa **A. Naessa**, ktorý hovorí, že táto myšlienka je v súlade so svetovými náboženstvami a tiež napríklad s psychológiou C. G. Junga ([8], 23 – 25). Naess však zdôrazňuje, že mu nejde o zničenie individuálneho, lebo práve o to ide ako v ľudskej spoločnosti, tak aj v prírode. Ja zasa zdôrazňujem, že mystická jednota až transcendovaním ega umožňuje slobodne a vedome sa vzťahovať ako k sebe, tak aj k druhým. Mystika ruší podvedomé lipnutia, ale neničí ani myseľ, ani telo, ktoré skôr premieňa. Podľa mňa len mystika môže garantovať pravú lásku k sebe a k druhým, lebo je vyčistená od podvedomých impulzov.

Mystika realizovaná v jednotlivcovi premieňa jeho vedomie, ktoré som nazval **eko-vedomím**. **Eko** predstavuje transcendenciu voči egoistickému vedomiu, je ekologické, holistické a integrálne. Takéto vedomie môže podľa mňa pomôcť vyriešiť súčasnú kritickú situáciu, v ktorej sa pod vplyvom ega naakumulovali globálne problémy. Inými slovami, mystické vedomie by mohlo vytvoriť rovnováhu medzi ľavou a pravou stranou človeka. Ľavá sa totiž neobmedzene rozvíja cez vedu, techniku, ekonomiku a politiku, ale pravá, duchovná zaostáva, lebo je uviaznutá v egoizme. Navyše,

¹ K problému fenoménu mystiky jestvuje množstvo publikácií. Na jeho štúdium by som odporučal hlavne v súčasnosti vychádzajúce *Encyklopedie mystiky*, ktoré edituje M. M. Davyová. Tá tvrdí, že mystika je jav univerzálny, ktorý sa vyskytuje vo všetkých svetových náboženstvách a má svoju štruktúru, ku ktorej patrí aj transcendencia „ja“. Pozri: DAVYOVÁ, M. M., ed.: *Encyklopedie mystiky I*. Praha, Argo 2000, s. 20 – 22.

práve táto málo rozvinutá pravá strana ovláda ľavú stranu, a tým aj ona sa môže stať nebezpečnou, neharmonickou a deštruktívnou, lebo ju ovládajú skôr negatívne sily.

Otázka však je, ako môže prípadne aj výnimočný jednotlivec ovplyvniť celú spoločnosť? Napriek veľmi malým možnostiam jednotlivca z histórie vieme, že aj on mohol zmeniť chod dejín. Boli to hlavne zakladatelia svetových náboženstiev a tiež iné významné osobnosti, ktoré pôsobili hlavne v politike. Jednotlivec je v tomto prípade ako malá “snehová guľa,, ktorá je schopná uvoľniť celú “lavínu,,. Táto metafora snehovej gule, samozrejme, pokrívajúca. Indický filozof, politik a mystik zároveň **S. Rádhakrišnan** hovoril o istom kritickom množstve jednotne alebo podobne zmýšľajúcich ľudí, ktorí môžu spôsobiť celospoločenskú zmenu. To je veľmi podobné **Sheldrakovým** výskumom tzv. morfogenetických polí a ich rezonancií. Na množstve príkladov z prírody a spoločnosti došiel k záveru, že každá nová informácia pôsobí pri istom kolektívnom osvojení si tejto informácie sa stane zrazu všeobecne známou ([10], 100 – 112). Niečo také by malo platiť aj v ľudskej spoločnosti a vo vzťahu k myšlienke seba-realizácie. Tá ako nová kvalita života by tiež sa mohla najprv pomaly a neskôr aj geometrickým radom dostať do povedomia spoločnosti. Úspešný prechod z individuálneho do spoločenského vyžaduje zmenu v kultúrnej paradigme, t. j. zmenu v chápaní civilizácie a zároveň v presadzovaní týchto myšlienok aj politicky. **K. Wilber** v tejto súvislosti hovorí o 4 kvadrantoch ([13], 1):

ľavý horný vnútorný individuálny (intencionálny)	pravý horný vonkajší individuálny (behaviorálny)
ľavý dolný vnútorný kolektívny (kultúrny)	pravý dolný vonkajší kolektívny (sociálny)

Ľavý horný kvadrant pokrýva vnútorné individuálne aspekty ľudskeho vedomia a sú skúmané vývojovou psychológiou, a to buď konvenčnou, alebo kontemplatívnou formou.

Pravý horný kvadrant pokrýva vonkajšie individuálne aspekty ľudskeho vedomia, ktoré študujú neurológia a kognitívne vedy.

Ľavý dolný kvadrant pokrýva vnútorné kolektívne aspekty ľudskeho vedomia, ktoré sú študované vedami o kultúre: kultúrnou psychológiou a antropológiou.

Pravý dolný kvadrant pokrýva vonkajšie kolektívne ľudské aspekty, ktoré študuje sociológia.

Každý kvadrant začína na spojnici všetkých kvadrantov a vývojovo postupuje. Tak napríklad intencionálny postupuje od vágnych pocitov až k logickým víziám, behaviorálny postupuje od atómov až k úplnému rozvinutiu mozgu, kultúrny od fyzického až k racionálnej paradigme a sociálny od galaxií až k planetárnej a informačnej dobe ([12], 3 – 9; [11], 1).

Z týchto kvadrantov vyplýva, že intencionálny vývojový vzostup, akým je napríklad aj mystika, ak chce byť spoločensky úspešný, musí byť sprevádzaný vývojom hlavne v ľavom dolnom a pravom dolnom kvadrante.

V súčasnosti sa vynárajú mnohé alternatívy voči hlavnému civilizačnému smeru. F. Capra naznačuje, že sa začína rodiť nová kultúra oproti starej, ktorá už pomaly zostupuje z vrcholu ([1], 463). Tieto nové skupiny, napríklad ekologické, spirituálne a iné, možno aj nezávisle od seba už teraz ovplyvňujú dianie v spoločnosti. Tieto zmeny, hoci stále sú ešte menšinové a rozptýlené v hlavnom civilizačnom prúde, môžu v budúcnosti priniesť aj podstatnejšiu premenu spoločnosti.

Záver. Zostáva teda nádej, že duchovná premena ľudstva v perspektíve od ega – vedomia k eko – vedomiu sa udeje. V horšom prípade by to bolo pod tlakom okolností, napríklad vojny alebo ekologickej katastrofy, v tom lepšom na základe vlastnej príťažlivosti. Duchovná sebarealizácia človeka a spoločnosti je však stále slobodnou alternatívou, ktorá sa nemusí zrealizovať.

LITERATÚRA

- [1] CAPRA, F.: *Bod obratu*. Praha, DharmaGaia a Maťa 2002.
- [2] FLOSS, P.: „Ekologické problémy a subjekt-objektový model myšlení.“ In: *Filosofický časopis* 6, ročník 41/1993, Filosofický ústav AV ČR.
- [3] FOX, J.: *Chomsky a globalizace*. Praha, Triton 2002.
- [4] FROMM, E.: *Mít nebo být?* Praha, Naše vojsko 1994.
- [5] KICZKOVÁ, Z.: *Příroda: vzor žena!?* Bratislava, Aspekt 1998.
- [6] KOHÁK, E.: „Filosofická ekologie po dvaceti letech.“ In: *Filosofický časopis* 6, ročník 41/1993, Filosofický ústav AV ČR.
- [7] KOLÁŘSKÝ, R.: „Poprvé v dějinách.“ In: *Filosofický časopis* 6, ročník 41/1993, Filosofický ústav AV ČR.
- [8] NAESS, A.: *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Tulčík, Abies 1996.
- [9] RICOEUR, P.: *Život, pravda, symbol*. Praha, Oikúmené 1993.
- [10] SHELDRAKE, R.: *Tao přírody*. Bratislava, Gardenia 1994.
- [11] WILBER, K.: *A Brief History of Everything*. Boston, Shambhala 1996.
- [12] WILBER, K.: *An Integral Theory of Consciousness*. <http://www.imprint.co.uk/Wilber.htm>.
- [13] WILBER, K.: *The four quadrants*. <http://members.ams.chello.nl/f.visser3/wilber/quadrants.html>.

Mgr. Slavomír Gálik, PhD.
Katedra filozofie FF TU
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
SR
sgalik@truni.sk